

Интервю от серията „Наука в извънредно положение“

Миглена Николчина

Миглена Николчина е професор в Катедра по теория на литературата към СУ „Св. Кл. Охридски“ и член на *Academia Europea*. Изследователските ѝ интереси включват взаимодействието на литература, философия, политология и феминистка теория. Сред публикациите ѝ от последните години са монографиите „Изгубените еднорози на революцията. Българските интелектуалци през 1980те и 1990те години“ (2012, на английски 2013), „Девии, рицари, кралици. Любовта в литературата на Средновековието и Ренесанса“ (2014), както и множество статии в български и чуждоезични издания.

Адрес за кореспонденция: nikolchina@gmail.com

Преди всичко искам да благодаря на Културния център за тази особена възможност, която ни дава – в диалог със самите себе си да отговорим на въпросите, които те са ни задали, и също така да отговорим и на въпроси, които не са били зададени, което и аз смятам да направя в случая.

Искам да направя едно за мен много важно уточнение: каквото и да кажа оттук нататък, не искам да бъде приемано като критика на мерките на българското правителство. Каквито и да бяха тези мерки, те бяха подобни на мерките, взети в голяма част от страните, които ни заобикалят. И поради това начинът, по който постъпи българското правителство, е подобен на начините, по които са постъпвали предишни български правителства. Тоест ние следваме един пример, който в момента е наша референтна точка, ние го намираме за релевантен, подходящ за нас. По никакъв начин не бих могла да си представя едно българско правителство, което постъпва като шведското в момента. Не защото българските правителства са такива, а защото българският народ е такъв. Той не би позволил такова нещо да се случи. Швеция е подложена на чудовищен натиск от всички страни, натиск да постъпи като всички, да бъде конформна, да не ни смуцава със своето различие. За да се устои на такова нещо, са необходими много дебели нерви, скандинавски нерви, викингски. Ние нямаме такива. От тази гледна точка позицията, мерките, които се взимат, в своите детайли могат да бъдат оспорвани, но в своята цялост не могат да бъдат оспорвани. Слава богу, че сме в ситуация, когато въпреки всичко е възможно да се чуят и други мнения, но лично аз не мога да си представя как бихме могли да постъпим по друг начин. Това е положението.

Искам да направя и второ уточнение, тъй като е ясно, че оттук нататък няма да говоря просто за нещо, което се случва в България, ще говоря за нещо, което се случва в света и то е в много отношения безпрецедентно. Само няколко цифри. Не съм нито с образование за статистика, нито с образование по вирусология, което се оказа, че сега е единственият критерий. И това е част от ситуацията, в която живеем. Така че тези цифри, които ще спомена, са пределно общи. От началото на годината до момента преди няколко минути, когато проверих¹, човечеството е нараснало с близо 27 милиона души. Тоест това е след като от броя на новородените са извадени онези, които са починали. Тези, които са починали, от началото на годината към този момент са близо

¹ 30.04.2020.

20 милиона. На този фон ние говорим за жертвите на Ковид-19. Нека всеки да смята тези съотношения както иска, няма да говоря за това.

Аз ще говоря като човек, който се занимава с литература, който се занимава с хуманитарни науки и по тази причина ще говоря за човешкото общество. Как изглежда човекът в тази нова ситуация, как ни изглежда той на фона на тези близо три хиляди години литературна история, с които професионално се занимавам, и които, разбира се, защото такава е природата на литературата, включват изключително много други аспекти на човешкото съществуване и на човека като такъв, като социално същество, като емоционално същество, като мислещо същество, изобщо като този сложен комплекс от неща, които наричаме човек. Как ми изглежда този човек? Първото, което ще кажа – и трябва да помислим дали това е добре или зле, е, че съвременният човек отказва да умира. Той очевидно отказва да умира по какъвто и да било начин и добрата страна на тази новина е, че очевидно такъв човек – надявам се, че това е позитивната страна – такъв човек трудно може да бъде накаран да воюва. Тоест той трудно може да бъде накаран да загива заради нечии каузи, свои или чужди, каквито и да било. Един човек, който не иска да умира, може би ще откаже също така да воюва. Но дали това няма и някакъв друг аспект, защото, от друга страна, ние виждаме, че конфликтите не са изчезнали, че противоречията не са изчезнали, че те се множат, че невралгичните точки по света не са изчезнали, че изобщо всъщност чак толкова не сме се загрижили по принцип за това, че хора умират. Те умират от други неща, те умират от глад, това бихме могли много лесно да го поправим. Особено като имаме предвид, че една друга част от света умира от затлъстяване, това много хубаво се вижда от статистиките, които всички следим. С много малко всеобща загриженост ето този вид жертви биха могли да бъдат избегнати. Ние обаче не се грижим толкова за това. От тази гледна точка и този друг аспект, тази утопия, която се опитвам да очертая – за едно човечество, което отказва да воюва – може би има като втори план нещо друго. Това е, че вместо нас ще воюват машини, все повече технологиите ще изземват тази функция да решават конфликтите, да решават неразбирателствата, да решават различията и ние, така да се каже, няма нужда да си мърсим ръцете с този вид проблеми. Така че от тази гледна точка – и ние го виждаме в манифестите на трансхуманистите – това е едно интересно човешко същество, същество, което иска безсмъртие, но от друга страна, това не изглежда човешко същество, особено загрижено за своя морал. И това го казвам именно поради свръхморализма, който излезе наяве, излезе на върха на

сегашната ситуация и направи невъзможно – или поне много скандално – да се каже, че може би тук е нужно да поемем известни рискове. Все още очевидно единствената реална защита към заплашващия ни в момента вирус е собствената ни имунна система. Това е защитата, всичко друго са палиативни мерки – мерки, които, това е следващата ми тема, ако бъдат решавани в изолация, ако бъдат решавани, без да се отчитат други аспекти, могат да доведат в един далечен или дори не толкова далечен план до по-тежки последици.

Тук влизам в този въпрос, който беше зададен и който всички си задаваме: има ли някаква промяна в отношението на множествата, репрезентирани от социалните мрежи? Защото както войната ще се извеза от машини, така ние виждаме и общественото мнение да се извеза от социалните мрежи. Та виждаме ли промяна? Може би, казват някои оптимисти, ние виждаме едно връщане на доверието в експертите. Нали течеше една битка с авторитета на науката, битаката, например, да се доказва, че Земята е всъщност плоска и че нас ни лъжат, че тя е кръгла. Знаете тази комедия. Може би най-после мрежите, обхващащи огромното мнозинство от човечеството, в момента са си върнали доверието към експертите, понеже са разбрали, че в тази ситуация нямат друга защита.

Аз лично съм скептична към това. Ние самите виждаме, че експертите са на различни мнения, тъй като ситуацията включва прекалено много фактори. Те не могат да се изчислят лесно. Тук не може да се изчисли без риск. Всъщност и всички математически модели по тази причина не могат да вземат предвид всички фактори, които могат да повлияят на ситуацията. Трябва да се работи до голяма степен с класически средства като например интуицията, но и в крайна сметка като поемане на някакъв риск. Всъщност тези експерти, които взеха връх поради трудността да бъде съвсем сигурно преценено какво се случва към момента, бяха онези, които директно кореспондираха с настроенятия на най-шумните мнозинства и от тази гледна точка с базисните страхове в социалните мрежи, които също така са в основата на преобладаващите популистки правителства в голяма част от света така, както ги виждаме. Така че ние трябва да говорим вече за една популистка експертност и за популизъм в експертизата. Печелят тези експерти, които казват това, което по някаква причина преобладава, доминира в настроенятията в социалните мрежи. Това е, което виждаме да се случва в момента. Кой са тези експерти, които правят това, което казвам? Те са тясно специализирани. Те принадлежат на една-единствена област, тъй

като социалните мрежи и техните популистски правителства зачитат – към момента, конкретността на момента е винаги от основна важност за летливото непостоянство на тези фактори – зачитат само мнението, идващо от една-единствена област, в случая на вирусологията. Така влизаме в другата тема: какво се случва с другите науки?

Какво се случва с другите науки? ЕСА беше затворена, не знам дали е в момента, но преди една-две седмици беше затворена, не работеше. НАСА до голяма степен беше затворена, бяха останали само някакви отделни нейни звена и на практика рискът е да бъдат замразени и дори провалени проекти, които струват милиони, тъй като те изискват присъствието на хората, които работят върху тях.

Да говорим за космически изследвания очевидно е много далечна работа от вирусологията, но днес попаднах на едно клипче, което се е появило и веднага е събрало един милион посещения – то е за риска от преминаващи покрай нас астероиди. Клипчето е внимателно, то казва, че астероидът, който преминава покрай нас, е достатъчно далече, както и предишният, който е минал, е бил достатъчно далече. Говори се точно в цифри, говори се на какво разстояние е луната, на какво разстояние са тези астероиди. Говори се, че пространството е пълно с астероиди и разбира се, принципно някой от тях може някога да се засрещне със Земята, както се е случвало и преди. Клипът е предизвикал огромен интерес, който ни говори за следващото нещо за човешкото същество. То като че ли е загубило любопитството си. То се води от страха. Може би винаги е било така, но поне в древната философия, началата на философията, идеята е, че човек е движен от жажда за знание, от любопитство, което излиза извън тези преки прагматични проблеми, от тези грижи. При това става дума за едно човечество, което е живяло много по-рисково. До средата на XIX век средната продължителност на живота е 40 години, но това означава, че това е и едно младо човечество. И както детето е естествен учен, казва Фройд, детето е изследовател, то винаги иска да знае как работят нещата, то е движено от любопитство, така очевидно и едно младо човечество при всичките други катастрофи, които постоянно са го застигали, е имало този подтик. Загубили ли сме този подтик? Това се питам. Кое е проблем на съвременната наука – когато фронтът на науката е станал толкова голям, когато той е станал толкова широк, когато нерешените въпроси са толкова много – а те са много, защото са отворени от нещата, които вече сме открили, те се базират на откритията на онези, които са били преди нас.... явява се този проблем – как да се отзовем на толкова много отворени, нерешени въпроси. Имаме ли хората, способни да

се заемат с тях, достатъчно образовани, достатъчно квалифицирани? А освен това имаме проблем и как да финансираме всичко това. И се оказва, че страхът е определящ това финансиране. Иначе казано, социолозите, юристите, психолозите, икономистите, които с много голяма доза сигурност могат да кажат, да, идва икономическа криза, тя си идва периодично още според Маркс... да не говорим за хора в по-абстрактни науки, всичките тези науки не могат да ни уплашат достатъчно в момента. Следователно какво те казват в момента не ни интересува. Ние сме уплашени и страхът диктува нашите решения, а решения, вземани поради страх, носят огромен риск да бъдат погрешни. В една ситуация, която, както казах преди малко, включва множество фактори, не само биологични, ние сме свели всичко до един-единствен страх. Но човек е социално същество, той има нужда от общуване, всъщност дори да оставим тези по-високи потребности – човекът ще има нужда и от храна. Лекарите, които ни лекуват, ще имат нужда от заплати, откъде ще идват те? След три месеца ще сме 8 милиарда. Тези нови същества ще имат нужда от образование, те ще имат нужда преди това да бъдат нахранени, за да не умират от глад. Новите същества ще имат нужда от храна, ще имат нужда от образование, ще имат нужда, да, от здравеопазване. Ето това са нещата, които би трябвало да са фундаментално достъпни за всеки човек. На основата на какво това ще бъде осигурявано, по какъв начин? По какъв начин помагаме за това? Отново се връщам към Швеция, слава богу, че ще имаме база за сравнение. Така стигаме до проблема, че действително една ситуация, която е свръхсложна, е сведена единствено до експертността на много тесен профил от хора и то онази тяхна част, която хармонира със страха ни. Нека да си представим, чисто хипотетично, само като анекдот, една ситуация, в която на входа на една машина ѝ се дава като задача „някои хора умират от вирус“, а на изхода ѝ се дава „никой хора да не умират от вирус“. И ако на машината не ѝ е обяснено нищо друго, ако не са внесени други фактори, какво може да реши тя? Че всъщност най-добрият начин никой да не умира от вирус е въобще да няма хора.